

Ora astrală*

Mihai Dinu**

Uneori, în viețile noastre, printre nenumăratele întâmplări anodine sau repetitive ale traiului zilnic, intervin evenimente de o natură diferită, asemănătoare cumva acelor pe care, la nivelul istoriei culturii, Stefan Zweig le numea, inspirat, *Sternstunden* („ore astrale”). Pentru mine, revelația întâlnirii cu personalitatea copleșitoare a profesorului Solomon Marcus a reprezentat o astfel de oră astrală.

Acum șase decenii, când i-am citit pentru prima dată numele pe coperta unei cărți, nu aveam cum să bănuiesc în ce măsură îmi va fi schimbată viața sub influența întâlnirii providențiale cu Profesorul. Încerc să evoc în puține cuvinte, cu o emoție pe care regret că nu o pot transmite și cititorilor acestui text, începuturile îndelungatei mele relații, deopotrivă sufletești și intelectuale, cu omul și savantul a cărui memorie o omagiem aici.

Era în anul 1964. Aveam douăzeci și doi de ani și deja acumulasem o „zestre” bogată de neîmpliniri și amărăciune. Ratasem, cu cinci ani în urmă, intrarea în Facultatea de Filologie a Universității din București, pe care visasem încă din copilărie să o urmez. Cum motivele eșecului țineau mai puțin de mine și mai mult de o situație generală la care nu are rost să mă refer acum, a trebuit să aleg la încheierea studiilor liceale o cale radical diferită de preferințele mele. După ce am urmat un timp cursurile unei școli de strungari, am fost admis prin concurs la Facultatea de Hidrotehnică din cadrul Institutului de Construcții din București. Nu foarte atașat de viitoarea profesiune de inginer (pe care, totuși, împrejurările m-au obligat să o practic timp de nu mai puțin de douăzeci

și patru de ani !), băteam librăriile în căutarea de lecturi din zona mea de interes predilectă, aceea a lingvisticii, istoriei și teoriei literare.

La vremea aceea, pe locul ocupat astăzi de platoul din fața Teatrului Național se aflau, alături de clădirea Circului de Stat, mai multe localuri și prăvălii, printre care și o librărie. Intrând acolo, într-o bună zi, mi-au căzut ochii pe coperta, de un verde primăvărat, a unei cărți al cărei titlu m-a intrigat în cel mai înalt grad. Lucrarea se numea *Gramatici și automate finite* și era semnată Solomon Marcus.

În calitatea mea de aspirant nenorocos la statutul de student în filologie, știam sau credeam că știu bine ce este gramatica, iar condiția de viitor inginer mă îndreptătea să pretind și că am idee despre ce vrea să zică un automat, dar combinarea acestor doi termeni într-o unică expresie mi s-a părut din prima clipă incongruentă, dacă nu chiar cu totul de neînțeles. Curiozitatea m-a făcut să parcurg totuși primele file ale volumului în chiar locul „descoperirii” mele, după care, incitat de conținutul paginilor respective, am cumpărat cartea și, abia ajuns acasă, am lăsat deoparte orice altă preocupare și m-am cufundat în lectură cu plăcerea cu care citisem în adolescență romanele lui Jules Verne. Ca și acolo, mi se dezvăluia în acea scriere neobișnuită, atât de diferită de tot ceea ce citisem până atunci, o lume necunoscută, cu o mare putere de atracție, care mă îmbia să o vizitez călăuzit de o minte nu mai puțin iscoditoare decât aceea a legendarului căpitan Nemo. Am încheiat lectura în doar două zile și am reținut numele autorului, promițându-mi să mai caut și alte lucrări de-ale sale.

*Alocuțiune susținută la Sesiunea omagială „Centenar Solomon Marcus” (12 martie 2025, Aula Academiei Române)

** Prof. univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea din București

Înainte însă de a apuca să mă angajez în această investigație, un gest pe care nu l-aș putea atribui decât mâinii Destinului mi-a atras atenția asupra unui mic afiș expus în holul Universității prin care se aducea la cunoștința publicului interesat apropiata inaugurare a unui curs de *Poetică matematică*, ținut de nimeni altul decât autorul cărții care îmi plăcuse atât de mult din prima clipă: profesorul Marcus de la Facultatea de Matematică.

Ce îmi puteam dori mai mult? Mi se oferea acum dubla șansă de a-l cunoaște pe autorul admirat, dar și de a asista la nașterea unei noi direcții de cercetare. Mi-e greu să apreciez exact ce m-a impresionat mai mult încă de la primele ore de curs: prestația didactică exemplară a profesorului, orizontul său cultural impresionant, o capacitate asociativă pe care nu am mai întâlnit-o la nimeni nici până atunci și nici de atunci încoace, logica și rigoarea demonstrațiilor, farmecul personal, efervescența ideatică, originalitatea conținutului sau strălucirea expunerii? Era o experiență captivantă și în același timp ... „ezoterică”, având în vedere faptul că mulțimea auditorilor ce aleseseră să se inițieze în noua disciplină era alcătuită din numai patru persoane!

Cursul cuprindea două părți. În prima, profesorul reformula și dezvolta, în termeni de maximă rigoare, ipoteza esteticianului francez de origine română Pius Servien privind opoziția dintre limbajul poetic și limbajul științific (teorie ce avea să constituie nucleul dur al revoluționarei sale lucrări din 1970, intitulate *Poetica matematică*). Întâlnirea „la vârf” care se realiza astfel între poezie și matematică era nu doar una inedită, ci și de o frumusețe fascinantă, în măsura în care întindea un arc între două dintre cele mai pure creații ale spiritului uman. Stăpânit încă de fiorul reamintirii acestei mari descoperiri, o caracterizam astfel într-un elogiu aniversar versificat dedicat Profesorului la împlinirea a optzeci de ani de viață:

„Toți cei care-l cunoaștem, sensibil și discret,

Simțim că-n el vibrează un suflet de poet.
Cu toate-acestea însă, ne umple de mirare
Subtila alianță de vis și de rigoare
Din care-a prins ființă, ca fructul din caliciu,
Cel mai imprevizibil și trainic edificiu:
Un gând care și astăzi uimește învățații,

Miracolul poetic surprins în ecuații,
Asaltul fanteziei ca-ntr-un galop de Strauss
Călare-n șa pe-un Pegas domesticit de Gauss,
Mașina Turing pusă să prindă-un funigel,
Nespusul spus în limba lui Banach și Borel
[...]

Partea secundă a cursului era cel puțin la fel de originală și incitantă precum cea dintâi. Ea trata, cu mijloace matematice variate, strategia raporturilor dramatice dintre personajele teatrului clasic. Din nou o sinteză uimitoare: cea dintre două produse desăvârșite ale culturii antice grecești: știința matematicii și arta spectacolului. Altfel spus, o întâlnire istorică dintre Eschil și Euclid!

Această a doua temă m-a „prins” în asemenea măsură, încât a devenit unul dintre subiectele mele predilecte de cercetare de-a lungul următoarelor două decenii. Lucrurile nu ar fi stat însă, nici pe departe, astfel, dacă nu m-aș fi bucurat de sprijinul generos al Profesorului. Acesta a remarcat încă din acele prime zile de curs interesul meu pentru studiul matematic al dramaturgiei și mi-a oferit posibilitatea de a publica articole pe această temă în reviste prestigioase din țară și străinătate. Mai târziu, în momentul în care a aflat de dorința mea de a urma un doctorat în filologie (absolvisem, între timp, și facultatea de profil), a intervenit la Ministerul Învățământului, mobilizând în acest scop trei matematicieni renumiți (Grigore Moisil, Miron Nicolescu și Gheorghe Mihoc), spre a obține pentru mine o derogare de la prevederea potrivit căreia doctoratul nu se putea da decât în specialitatea în care posedai o diplomă de licență. M-am putut înscrie astfel la doctorat în matematică. Titlul obținut avea să se dovedească indispensabil pentru carieră mea didactică ulterioară. Și dacă mai este nevoie să demonstrez impactul pe care ideile de atunci ale Profesorului l-au avut asupra propriilor mele preocupări, e suficient să menționez că teza mea de doctorat s-a intitulat: *Aspecte algebrice, probabiliste și strategice în studiul teatrului*.

Aș putea umple multe pagini cu enumerarea motivelor care mă determină să îl consider pe profesorul Marcus un veritabil „înger păzitor”. Îi datorez prima mea ieșire în străinătate (în 1969, la un colocviu de lingvistică matematică desfășurat într-o iarnă de vis, în cadrul romantic al unui castel de lângă Bratislava). Îi datorez, de asemenea,

numeroasele participări la diverse alte manifestări științifice din domenii atât de variate, precum matematica, lingvistica, semiotica, psihologia, poezia, arheologia. Și, nu în ultimul rând, îi datorez recunoștință vie pentru eforturile repetate pe care le-a făcut pentru a-mi obține un loc de muncă în care să îmi pot desfășura propriile cercetări.

Chiar dacă mi-am propus să nu abordez acest subiect, trebuie să menționez, pentru a se înțelege exact rolul covârșitor pe care l-a jucat în viața mea profesorul Marcus, faptul că anumite circumstanțe politice, bine cunoscute tuturor celor ce au parcurs epoca dictaturii comuniste, mi-au blocat accesul în învățământul superior până la evenimentele din decembrie 1989. În ciuda acestor piedici, optimist incurabil și luptător pacific, Profesorul se străduia, de câte ori părea să întrezărească o geană de lumină, să întreprindă acțiuni menite să îmi asigure o soartă profesională mai bună. Două exemple semnificative: a încercat, fără succes, să obțină angajarea mea ca cercetător la Institutul de Matematică al Academiei, iar atunci când profesorului Moisiș i s-a înființat în Universitate o Catedră de filosofie a matematicii, a făcut demersuri pentru ca să fiu primit acolo ca asistent, dar și această inițiativă s-a lovit de intransigența ideologică a organelor de partid ale vremii.

În fine, atunci când schimbarea intervenită în 1989 a creat, între altele, și condiții pentru o eventuală reconversie profesională a inginerului Dinu, tot profesorul Marcus a fost acela care a găsit o cale de a mă aduce în Universitate. Atât angajarea, cât și promovarea mea ulterioară i se datorează, în cea mai mare măsură. El a făcut parte succesiv din toate comisiile mele de concurs, atât pentru poziția de lector, cât și pentru cele de conferențiar și profesor universitar.

E greu pentru cineva care i-a fost atât de aproape să nu alunece în efuziuni ce pot părea exagerate sau strict conjuncturale unor terți ce nu s-au bucurat poate de accesul la sufletul luminos care a însoțit timp de mai bine de nouă decenii această minte strălucită.

Afabilitatea, delicatețea, generozitatea, cultul prieteniei, respectul adevărului, o onestitate intelectuală desăvârșită, sociabilitatea, căldura umană, umorul, delicatețea, compasiunea empatică față de orice om aflat în nevoie, dar și lucidita-

tea în evaluarea *sine ira et studio* a semenilor săi, optimismul, perseverența și o uriașă capacitate de muncă au fost tot atâtea calități ale profesorului Marcus care ar putea fi oricând exemplificate printr-o sumedenie de situații de viață.

Dotat cu o memorie prodigioasă, Profesorul era nu numai în stare, ci și oricând dispus să furnizeze cu generozitate informații exacte *de omni re scibili*. Solicitudinea cu care răspundea oricărui apel, chiar cu prețul amânării unor proiecte personale importante, a devenit proverbială. Dacă, din păcate, mai există încă dascăli care profită, într-o manieră malonestă, de munca studenților lor, cu profesorul Marcus lucrurile stăteau exact invers. De multe ori, de-a lungul rodnicei sale cariere didactice, s-a lăsat el însuși „exploatat” de studenți, din dorința altruistă de a le facilita acestora lansarea pe o sperată orbită științifică și a continuat să o facă, în pofida faptului că numărul celor care nu i-au confirmat așteptările a fost considerabil. Dar cum ar fi putut proceda altfel un om înzestrat cu o însușire al cărei nume îmi vine greu să îl aștern pe hârtie, întrucât, sună astăzi, tot mai mult, ca un arhaism: BUNĂTATEA?

Savantul Solomon Marcus era, în primul și în primul rând, un om bun și această virtute le covârșea pe toate celelalte. România e plină de oameni inteligenți: de infractori ingenioși, de lichele istețe, de escroci dibaci, de șarlatani inventivi, de impostori brilanți, într-un cuvânt de „băieți deștepți” ale căror curențe morale sunt însă bătătoare la ochi. În fond, de ce ne-am mira, când se știe că inteligența nu este un merit al omului, ci eventual, cel mult, o predestinare, ca temperamentul. În schimb, caracterul e făcut, iar nu născut. El se întemeiază pe premise stabilite în vremea așa-numiților „șapte ani de acasă” și se edifică apoi, cu efort și adesea cu sacrificii personale, de-a lungul întregii vieți. Este ceea ce a izbutit în mod exemplar să construiască omul prob și altruistul neostentativ care a fost profesorul Marcus.

M-am întrebat adeseori care este secretul eficienței și randamentului științific uimitor al savantului. În vremea când ținea o rubrică permanentă într-un ziar britanic, George Bernard Shaw spunea, cu umorul său caracteristic: „Am observat că majoritatea oamenilor gândesc numai de câteva ori pe an; eu mi-am câștigat o reputație

internațională, pentru că gândesc de două ori pe săptămână”. În prelungirea acestei butade, susțin, de data aceasta cu toată seriozitatea, că dacă Solomon Marcus a reușit să creeze o operă atât de vastă și profundă este fiindcă a gândit în fiecare clipă a vieții sale. Asemenea unui pianist virtuoz, total dedicat artei sale, care și în absența instrumentului își exersează digitația prin mișcări ce pot avea, pentru privitorul din afară, aerul unui simplu tic, profesorul Marcus supunea fără încetare unui examen analitic tot ceea ce vedea și auzea în jurul său. Nu numai acele realități a căror investigare face, prin tradiție, obiectul unor discipline științifice, ci absolut orice fenomen, de indiferent ce natură, era supus sistematic judecății logice și aplecării spre modelare matematică a cercetătorului. Aliată cu credința fermă în capacitatea ființei umane de a înțelege toate misterele universului, inclusiv pe acelea pentru care creierul nostru nu a fost echipat dintru început, o atare aptitudine este de natură să dea naștere savantului absolut.

Tocmai în virtutea acestui mariaj imbatabil, dacă exista cineva care să merite, în mod superlativ, calificativul de *gânditor*, acesta era, cu certitudine, profesorul Marcus. Aidoma inimii omenești, a cărei bătaie nu încetează nicio clipă de-a lungul întregii vieți, mintea sa funcționa neconținut la parametrii maximi. Uimirea observatorului în fața acestui fenomen neobișnuit explică atât audiența conferințelor sale, cât și interesul și bucuria cu care era ascultat de toți cei care aveau șansa de a-i sta în preajmă. Am avut parte eu însumi, de nenumărate ori, de acest noroc și sunt fericit că am astăzi prilejul să-mi exprim din nou întreaga grațitudine pentru darul neprețuit pe care mi l-a oferit.

Închei cu o întrebare: oare ce ar avea totuși de învățat de la Solomon Marcus un tânăr intelectual din zilele noastre care nu este nici matematician, nici filosof și nici poet? Indiscutabil, multe: echilibrul, seninătatea, altruismul, respectul față de semeni, onestitatea, dragostea de adevăr, curiozitatea și uimirea în fața spectacolului vieții, cultul prieteniei, patriotismul. E puțin lucru?

